

EKREM BUĞRA EKİNCİ
ebekinci@hotmail.com

PADİŞAHLARI AYAĞA KALDIRAN EHL-İ BEYT SEVGİSİ

Nakibüleşraf devlet ricalinden olmadığı halde her merasimde en önde yer alır, protokolde büyük itibar görür, bayramlaşma ve diğer merasimlerde padişah kendisine ayağa kalkardı.

1582 Süre-i Hümayun: Dügün Kitabı, haz. Nurhan Atasoy, İstanbul, 1997.

P

eygamber Efendi-miz'in (sas) soyu, kızı Hz. Fâtıma'dan devam etmiştir. 3. ve 4. hicrî asırlardan sonra Hz. Fâtıma'nın oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlerin sayısı artınca bu sülalede doğan çocuklar iki şahitle hakim huzurunda tescil edilmeye başlandı.

Abbasi Halifesi Mütevekkil zamanında (847-861) Hz. Ali ve Abbas soyunun zâtî işlerine bakmak üzere ayrı birer Ensâb Nikâbeti kuruldu. Hz. Ali ve kardeşlerinin soyundan gelenlerin işlerine bakan vazifeliye Nakibü't-Tâlibîn, Abbasilerin işleriyle vazifeli memura da Nakibü'l-Abbâsiyyîn denilirdi. Horasanlı Ömer bin Ferec er-Ruhhâcî ilk Nakibü't-Tâlibîn'dir.

Bazen bu iki makamın tek kişide birleştiği de olmuştur. Eyalet merkezi büyük olan şehirlerde valinin tayin ettiği nakibler

bulunurdu. Merkezdeki Nakibü'n-nükabâ'yı (Nakibler nakibini) ise halife tayin ederdi. Bunların maiyetleri vardı. Umumiyetle elçi gönderileceği zaman nakibler tercih edilirdi. Halife Me'mun, Peygamber Efendimiz soyundan gelenlerin halktan kolayca ayırt edilmesi için mübarek yeşil renkte giyinmeleri adetini koymuştu.

Memlukler de Hz. Hasan evladına 'şerif', Hüseyin evladına 'seyyid' unvanını verdiler. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler Ehl-i Beyt-i Nebvî'nin hakkını gözetmeyi müminlere tavsiye ederdi.

Abbasilerin mirasçısı Fâtûmî, Selçuklu, Zengî ve Eyyübî devletlerinde nakiblik müessesesi devam etti. İlhanlılar da Müslüman olduktan sonra seyid ve şeriflere kıymet vermişlerdir. Gazan Mahmud Han bunların zâtî işlerine bakmak üzere Nakib-i nukabâ-i sâdât adıyla bir memur vazifelerdirmiş, bunun her şehirde Dârüssiyâde adıyla bir şubesini kurdurmuştu.

Osmanlılarda da bu usul devam etmiş, padişahlar seyid ve şeriflere başka hiçbir memlekette misali görülmeyen bir muhabbet ve hürmet göstermiş, rahat ve huzur içinde yaşamaları için lazım gelen her hizmeti yapmışlardı. Onları vergiden muaf tutmuş, buna vesika olmak üzere de ellerine "siyâdet (seyidlik) berâtı" denilen resmî bir belge vermişlerdi. Böylece imtiyazlı bir sınıf halinde yüzyıllarca yaşamışlardı.

» Dönüm noktası: II. Bayezid

Osmanlılarda nakibüleşraflığın kurumsallaşması II. Bayezid dönemine rastlamaktadır. Karşı sayfadaki minyatürde III. Murad'ın düzenlediği sünnet şenliğinde seyidlerin alana gelişleri tasvir edilmiş.

Osmanlılarda bu gibi imtiyazlar sebebiyle pek çok insan Sülâle-i tâhire'ye (Efendimiz'in temiz soyuna) mensubiyet iddiasında bulunup iki şahit tutarak mahkemede nesebini tescil ettirmeye başlayınca bu imtiyazlı sınıfa mensup olanların sayısı arttı. Tanzimat'tan itibaren tescil usulüne hiç ehemmiyet verilmemiş, bu muhterem sülaleye mensup olmayanlar da seyid ve şerif künyesini kullanmaya başlamışlardı.

Osmanlılar bu sülaleye hürmet ve muhabbetlerinden aralarına yabancıların karışmaması ve bu sülaleye mensup bir kimse seyahat ederse kendisine layık olan muamelenin eksik edilmemesi için bir hususî memur tayin etmeyi münasip görmüştü.

Yıldırım Bayezid'in bu muhterem sülalenin işlerine nezaret etmek üzere Nazır adıyla bir memuriyet ihdas ettiğini biliyoruz. Bu işe Emir Sultan ile Anadolu'ya gelen Bağdatlı Seyyid Ali Nattâ' tayin olundu (kendisi Âşık Çelebi'nin atasıdır). Seyyid Ali'ye aynı zamanda Bursa İshâkiye Zâviyesi tevliyeti (vakıf idareciliği) verildi ve bu vazifenin evladına intikal etmesi şart kılındı.

Nazır, memleketteki seyid ve şeriflerin kayıtlarını tutar, bu soydan olduğu sabit olanlara "hüccet-i siyâdet" adıyla şer'î bir vesika verirdi. Bu soydan olmadığı halde kendisini seyidliğe nisbet eden "müteseyyidlerle" (seyidlik taslayanlarla) mücadele, seyidlerden hal ve hareketi şanına yakışmayanları men eder, ganimetten hisselerini dağıtırdı. Sâdât kızlarının dengi olmayanlarla evlenmesini engeller, aralarındaki davalara bakar ve diğer işleriyle ilgilenirdi.

Seyyid Ali vefat edince oğlu Seyyid Zeynelâbidîn Nazır oldu. Onun vefatından sonra bir ara bu makam boş kaldı. II. Bayezid zamanında padişahın hocası Kırımlı Molla Abdul-»

lah'ın talebelerinden olup Mısır'dan İstanbul'a gelen Seyyid Mahmud, 1494'te bu makama tayin edildi. Seyyid Mahmud bu memuriyete Mısır'da "Nakibü'l-Eşraf" denildiğini görmüştü. Osmanlılar da geleneğin devamı bakımından bu isme sahip çıktı.

Nakibüleşraf hem Evlâd-ı Resûl'e, hem de ilmiye sınıfına mensuptu. Bu makama seyyid veya şerif olup da ayrıca halim, selim, müteverri ve

müteşerri (verâ sahibi ve şeriata bağlı) kimselerden İstanbul kadısı veya kazasker emeklilerinden ömür boyu şartıyla tayin yapılırdı. Tayin, veziri-azamın arzı üzerine padişah tarafından irade edilirdi.

Eline memur tayinlerinde adet olduğu üzere vazife ve mesuliyetlerini anlatan ve "nakiblik beratı" denilen resmî tayin vesikası verilirdi. Teşekkür için geldiğinde veziriazam Nakibüleşrafa ayağa kalkar, kahve ve gulsuyu ikramından sonra yüksek tayinlerde adet olduğu üzere samur erkân kürkü giydirilirdi. Nakibüleşrafın memuriyeti ölüm, azil, istifa veya başka bir makama tayinle sona ererdi.

İlk devirlerde diğer ilmiye mensupları gibi nakibler de maaş almaz; bu işi fahrî olarak yaparlardı. İlk nakib Seyyid Ali Natta' el emeğiyle ge-

çinirdi. İlk defa II. Bayezid zamanında Nakibüleşraf tayin edilen Seyyid Mahmud'a maaş da verilmişti. Bu maaş kaza kadılarınıninkiyle aynı iken, zamanla "mevleviyyet" denilen yüksek kadılarla aynı seviyeye getirilmiş; günlük 25 akçe iken, sonradan 75 akçeye yükseltilmişti.

Padişahlara kılıç kuşattılar

Padişah tahta çıktığında ilk olarak teberrüken (bereketli görüldüğü için) Nakibüleşraf biat ederdi. Padişaha kılıç kuşatanlar arasında Nakibüleşraflar da vardı.

Yıldırım Bayezid'e Emir Sultan adıyla tanınan ve Evlâd-ı Resûl'den bir şeyh olan Şemseddin Buhârî kılıç kuşatmıştı. Nakibüleşraf tarafından kılıç kuşatılan dört padişah vardır: III. Ahmed, II. Mustafa, I. Ahmed ve II. Mahmud.

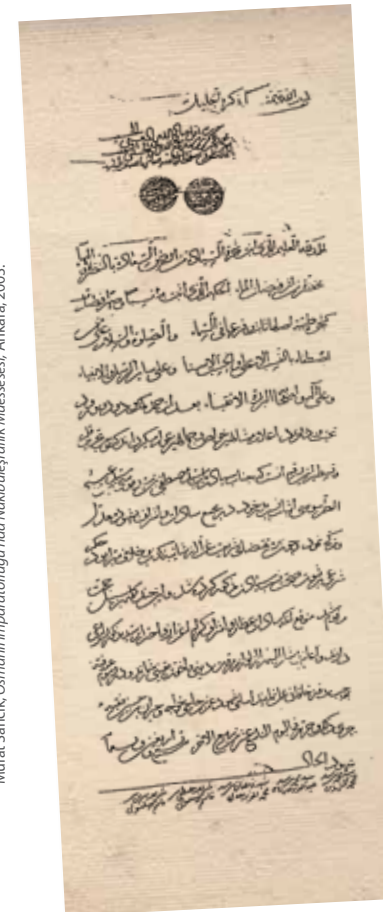
Umumiyetle merasimlerde duayı Nakibüleşraf yapardı. Sefer-i hümayuna çıkıldığı zaman o da iştirak eder ve sancağı şerif kendisine emanet edilirdi.

II. Abdülhamid Nakibüleşraflara Yıldız Sarayı civarında bir konak tahsis etmişti. Devlet ricalinden olmadığı halde her merasimde en önde yer alır, protokolde itibar görür, bayramlaşma gibi merasimlerde padişah kendisine ayağa kalkardı.

Osmanlı memleketlerindeki seyyid ve şerifler bazen beyaz, bazen yeşil sarık sararken, 1596'dan itibaren hepsinin örfi denilen ve ulemaya

» Hepsinin ayrı belgesi olurdu

Seyyid ve şeriflere Nakibüleşraf tarafından şer'î bir vesika verilirdi. Aşağıda Osmanlıların ikinci Nakibüleşrafı tarafından düzenlenen bir 'siyadet hücceti' görülüyor.

Murat Sarıçık, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibüleşraflık Müessesesi, Ankara, 2003.

mahsus kavuk üzerine yeşil sarık sarması münasip görülmüştü. Bu sarığa "emir sarık" denilirdi. Bir seyyid veya şerif ancak şeyhülislam olursa yeşil sarığını çıkarır ve bu makama mahsus beyaz sarık sarardı.

Nakibüleşrafların maiyetindeki alemdar, sefer-i hümayuna çıkıldığı zaman salavat ve tekbirlerle sancağı şerifi taşırdı.

Seyyidlere verilmesi gereken şer'î bir cezâyı ağa ve çavuşlar infaz ederdi. Önce başlarındaki emirlik alameti olan yeşil sarık alınır, sonra ceza infaz olunurdu. Nakibüleşraf konağında seyyid ve şerifler için birer hapisane bulunurdu.

Cumhuriyet onu da lağvetti

Nakibüleşraflar kendi konaklarında çalışır, maiyetlerinde sekreteryalar bulunurdu. Taşrada yine sâdâtan (seyyidlerden) Nakibüleşraf kaymakamları vardır. Bunlar kaza nâibinin arzı üzerine veziriazam tarafından vazifeye getirilirdi. Nakibüleşraflar sâdâtın isim, künye, evlâd ve meskenini ihtiva eden defterler tutarlardı. Umumiyetle Arapça tutulan Nakibüleşraf defterlerine "sâdât defteri", "nakib cerîdesi", "sülâle-i tâhire defteri" ya da "şecere-i tayyibe defteri" denilirdi. (Şecere-i tayyibe "hoş ağaç" demek olup Hz. Peygamber (sas) evladını ifade eder.)

Sâdâtın umumiyetle elinde nesebini ispat eden şer'î hüccet-i siyâdet (halk tabiriyle şecere) bulunmakla beraber kaybedenler Nakibüleşraf veya kaymakamına müracaatla seyyidliğini isbat ederek senedin yenilenmesini isteyebilirdi. Bu hüccetlerin bir sureti Sâdât Defteri'ne kayıtlıdır. Defterler seleften halefe intikal ederdi.

Seyyidlik belgesinde hamdele, salve ve Ehl-i Beyt'in faziletleri gibi klişe ifadelerden sonra bir zâtın seyyid olduğunu iddia ederek huzura geldiği anlatılır ve Hz. Peygamber'e kadar olan atalarının isimleri sayılırdı.

KUR'AN'DA ZİKREDİLMİŞ

Peygamberimiz nakibler vazifelendirmişti

Nakib, Arapçada delip geçme, yol açma, dağın geçidini açma mânâsında "nakb" mastarından olup bir topluluğun temsilcisi anlamına gelir ve Kur'an-ı Kerim'de de geçer. Nitekim Hz. Musa, Benî İsrâil'in 12 kabilesinden her birinin başına nakib tayin etmişti. Hz. Peygamber de kendisine biat eden Medinelilerden nakibler vazifelendirmişti. Esnaf cemiyetleri ve vakıfların idarecileri arasında nakib ismi geçtiği gibi, tasavvufta 'ricâl-i gayb' denilen ve insanların yardımına koşan gizli evliyalardan bir gruba da nakibin çoğulu olan *nukabâ* adı verilir. Nakib bugün Arab memleketlerinde askeri bir rütbedir.

Bu iddiaya şahit olan en az iki kişi zikredilir, bu sayı bazen daha fazla olabilir. Hüccetlerde sâdâtan olan şahidlerin tercih edildiği görülmektedir.

II. Meşrutiyet devrinde Nakibüleşrafın maaşı 1,000 kuruştan 5,000 kuruşa çıkarılmışsa da, kalabalık maiyeti dağıtılarak yanında yalnızca bir kâtip kalmıştı.

Cumhuriyet'ten sonra Nakibüleşraflık kurumu da tarihe karışmıştır. Nakibüleşraflık kaldırılınca Türkiye ve sair Müslüman memleketlerde bazı büyük ve köklü sâdât aileleri bu işi kendileri üstlenip yaşlı ve itibarlı bir mensuplarını vazifelendirmek yolunu seçmişlerdir. ■

Ekrem Buğra Ekinci

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Metin And, 16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam, İstanbul, 2012.